

Calculus & Differential Equations with PYTHON

แคลคูลัสและสมการเชิงอนุพันธ์ด้วยไพธอน

แคลคูลัสและสมการเชิงอนุพันธ์ ด้วยโฟตอน

แคลคูลัสและสมการเชิงอนุพันธ์ ด้วยโฟตอน

ปราโมทย์ เดชะอำไพ

 สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2563

360.-

ปราโมทย์ เศษอำไพ

แคลคูลัสและสมการเชิงอนุพันธ์ด้วยไพธอน / ปราโมทย์ เศษอำไพ

1. แคลคูลัส. 2. แคลคูลัส -- โปรแกรมคอมพิวเตอร์. 3. สมการเชิงอนุพันธ์.
4. ไพธอน (ภาษาคอมพิวเตอร์)

515

ISBN 978-974-03-3948-9

สปจ. 2447

assคุณค่าวิชาการ สู่สังคม
Knowledge to All
www.cupress.chula.ac.th

สิทธิในการผลิตและพิมพ์หนังสือเล่มนี้เป็นของสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแต่ผู้เดียว
การผลิตและการลอกเลียนหนังสือเล่มนี้ไม่ว่ารูปแบบใดทั้งสิ้น
ต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 1,000 เล่ม พ.ศ. 2563

ผู้จัดทำนาย ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

สาขา

ศาลาพระเกี้ยว โทร. 0-2218-7000-3 โทรสาร 0-2255-4441

สยามสแควร์ โทร. 0-2218-9881-2 โทรสาร 0-2254-9495

ม.นเรศวร จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-0162-4 โทรสาร 0-5526-0165

ม.เทคโนโลยีสุรนารี จ.นครราชสีมา โทร. 0-4421-6131-4 โทรสาร 0-4421-6135

ม.บูรพา จ.ชลบุรี โทร. 0-3839-4855-9 โทรสาร 0-3839-3239

โรงเรียนนายร้อย จปร. จ.นครนายก โทร. 0-3739-3023 โทรสาร 0-3739-3023

ม.พะเยา จ.พะเยา โทร. 0-5446-6799-800 โทรสาร 0-5446-6798

จัตุรัสจามจุรี (CHAMCHURI SQUARE) ชั้น 4 โทร. 0-2160-5301-2 โทรสาร 0-2160-5304

หัวหมาก โทร. 0-2374-1378 โทรสาร 0-2374-1377

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน จ.นครราชสีมา โทร. 0-4492-2662-3 โทรสาร 0-4492-2664

Call Center (จัดส่งทั่วประเทศ) โทร. 0-2255-4433 <http://www.chulabook.com> และเครือข่ายฯ

ร้านค้าติดต่อ แผนกขายส่ง สาขาหัวหมาก โทร. 0-2374-1375-6 โทรสาร 0-2374-1375

กองบรรณาธิการ : อรุณี เสมวสิน

ออกแบบปกและรูปเล่ม : ไกรอัมพร พงษ์จักร

พิมพ์ที่ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [CUB6306-001] โทร. 0-2218-3562-3 โทรสาร 0-2218-3547

www.cupress.chula.ac.th

คำนำ

ไพธอน (Python) เป็นภาษาคอมพิวเตอร์ที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในปัจจุบัน เพราะศึกษาทำความเข้าใจและใช้งานได้ง่าย เหมาะสำหรับผู้เริ่มต้นศึกษาการใช้ภาษาคอมพิวเตอร์เพื่อประดิษฐ์โปรแกรมคอมพิวเตอร์ขึ้นเอง ไพธอนยังประกอบด้วยแพ็คเกจเป็นจำนวนมากที่ช่วยทำให้การแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมเป็นไปได้โดยสะดวก และที่สำคัญที่สุดคือผู้ใช้สามารถนำมาใช้งานได้ฟรี เมื่อเปรียบเทียบกับซอฟต์แวร์อื่น ๆ ในระดับเดียวกันที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก

จุดเด่นอีกประการหนึ่งของไพธอน คือ ศักยภาพทางด้านคณิตศาสตร์สัญลักษณ์ (symbolic mathematics) ที่ทำให้การเรียนรู้วิชาแคลคูลัสและสมการเชิงอนุพันธ์นั้นง่ายดายขึ้นเป็นอย่างมาก ผู้เรียนสามารถตรวจสอบความถูกต้องของผลลัพธ์หลังจากได้เรียนรู้วิธีการจากชั้นเรียน ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นสามารถพล็อตขึ้นได้โดยง่ายเช่นกัน ทำให้เข้าใจในความหมายทางกายภาพของผลลัพธ์ทางคณิตศาสตร์ที่เกิดขึ้นนั้นได้ทันที

ความรู้พื้นฐานของแคลคูลัสและสมการเชิงอนุพันธ์เป็นสิ่งจำเป็นต่อการเรียนรู้คณิตศาสตร์ขั้นสูงที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง หนังสือเล่มนี้จึงแต่งขึ้นเพื่อให้ผู้ศึกษาได้ก้าวพ้นความยากลำบากของวิชาเช่นนี้ที่เปรียบเสมือนยาขมในอดีต เนื่องจากไพธอนสามารถดาวน์โหลดมาใช้ได้ฟรี ผู้ใช้จึงเพียงศึกษารูปแบบของคำสั่งในหนังสือเพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาอื่น ๆ ได้อีกเป็นจำนวนมาก

ผู้เขียนขอขอบคุณ ดร.เสกฐาวร สุขจิตสวัสดิ์ ที่ช่วยอ่านตรวจทานความถูกต้องอย่างละเอียด ขอขอบคุณนางสาวไกรอำพร พงษ์จร ที่ช่วยพิมพ์และจัดเรียงหน้าเนื้อหาอย่างเหมาะสม และขอขอบคุณสำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ให้การสนับสนุนจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่ออนิสิต นักศึกษา รวมทั้งนักเรียนระดับชั้นมัธยมในปัจจุบันที่ไพธอนถูกบรรจุให้เป็นภาษาคอมพิวเตอร์เพื่อการเรียนรู้เบื้องต้น

ปราโมทย์ เดชะอำไพ
คณะวิศวกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

คำนำ

บทที่ 1	คณิตศาสตร์สัญลักษณ์ด้วยซอฟต์แวร์	1
1.1	บทนำ	1
1.2	การแก้สมการคณิตศาสตร์ด้วยซอฟต์แวร์	3
1.3	ความเป็นมาและศักยภาพของไพธอน	6
1.4	พื้นฐานไพธอนที่จำเป็น	8
1.5	บทสรุป	12
	แบบฝึกหัด	13
บทที่ 2	แคลคูลัส	19
2.1	บทนำ	19
2.2	การหาค่าลิมิต	20
2.3	การหาค่าอนุพันธ์	25
2.4	การอินทิเกรต	34
2.5	อนุกรมเทย์เลอร์	41
2.6	อนุกรมทั่วไป	46
2.7	บทสรุป	47
	แบบฝึกหัด	48
บทที่ 3	สมการเชิงอนุพันธ์	55
3.1	บทนำ	55
3.2	ลักษณะของสมการเชิงอนุพันธ์	56
3.3	ผลเฉลยของสมการเชิงอนุพันธ์	58

3.4	บทสรุป	67
	แบบฝึกหัด	68
บทที่ 4	สมการเชิงอนุพันธ์อันดับหนึ่ง	75
4.1	บทนำ	75
4.2	สมการแบบแยกได้	76
4.3	สมการเชิงเส้น	83
4.4	สมการแม่นตรง	90
4.5	สมการรูปแบบจำเพาะ เบร์นูลลี และริคคาตี	102
4.6	วิธีเชิงตัวเลข	108
4.7	บทสรุป	114
	แบบฝึกหัด	115
บทที่ 5	สมการอนุพันธ์เชิงเส้นอันดับสอง	123
5.1	บทนำ	123
5.2	สมการเอกพันธ์ที่มีสัมประสิทธิ์เป็นค่าคงตัว	124
5.3	ผลเฉลยเมื่อรากเป็นจำนวนจริงที่ต่างกัน	127
5.4	ผลเฉลยเมื่อรากเป็นจำนวนจริงที่ซ้ำกัน	130
5.5	ผลเฉลยเมื่อรากเป็นค่าคอนจูเกตเชิงซ้อน	136
5.6	สมการไม่เอกพันธ์	143
5.7	วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์ที่ไม่รู้ค่า	145
5.8	วิธีแปรผันพารามิเตอร์	151
5.9	วิธีเชิงตัวเลข	159
5.10	บทสรุป	167
	แบบฝึกหัด	168

บทที่ 6	สมการอนุพันธ์เชิงเส้นอันดับสูงขึ้นไป	177
6.1	บทนำ	177
6.2	สมการเอกพันธ์ที่สัมประสิทธิ์เป็นค่าคงตัว	178
6.3	ผลเฉลยเมื่อรากเป็นจำนวนจริงที่ต่างกัน	181
6.4	ผลเฉลยเมื่อรากเป็นจำนวนจริงที่ซ้ำกัน	184
6.5	ผลเฉลยเมื่อรากเป็นค่าคอนจูเกตเชิงซ้อน	187
6.6	ผลเฉลยเมื่อรากเป็นค่าผสม	190
6.7	สมการไม่เอกพันธ์	192
6.8	วิธีเชิงตัวเลข	199
6.9	บทสรุป	205
	แบบฝึกหัด	206
บทที่ 7	การแปลงลาปลาซ	215
7.1	บทนำ	215
7.2	สมการพื้นฐาน	216
7.3	การแปลงลาปลาซ	219
7.4	การแปลงลาปลาซผกผัน	222
7.5	การแก้สมการเชิงอนุพันธ์	226
7.6	บทสรุป	242
	แบบฝึกหัด	242
บทที่ 8	การแปลงฟูริเยร์	249
8.1	บทนำ	249
8.2	สมการพื้นฐาน	250
8.3	การแปลงฟูริเยร์	253
8.4	การแปลงฟูริเยร์ผกผัน	258

8.5	การแปลงฟูริเยร์แบบเร็ว	261
8.6	การแก้สมการเชิงอนุพันธ์	265
8.7	บทสรุป	269
	แบบฝึกหัด	269
บทที่ 9	ปัญหาเงื่อนไขขอบเขต	273
9.1	บทนำ	273
9.2	ปัญหาเงื่อนไขขอบเขตแบบสองจุด	274
9.3	สมการเชิงอนุพันธ์อันดับสอง	278
9.4	สมการเชิงอนุพันธ์อันดับสูง	284
9.5	สมการเชิงอนุพันธ์ที่มีความซับซ้อน	290
9.6	บทสรุป	296
	แบบฝึกหัด	296
บทที่ 10	สมการเชิงอนุพันธ์ย่อย	307
10.1	บทนำ	307
10.2	สมการเชิงอนุพันธ์ย่อย	308
10.3	สมการเอลลิปติก	309
10.4	สมการพาราโบลิค	320
10.5	สมการไฮเพอร์โบลิค	331
10.6	บทสรุป	340
	แบบฝึกหัด	341
บทที่ 11	ฟังก์ชันพิเศษ	351
11.1	บทนำ	351
11.2	ฟังก์ชันความคลาดเคลื่อน	352

11.3	ฟังก์ชันแกมมา	354
11.4	ฟังก์ชันบีตา	359
11.5	ฟังก์ชันเบสเซล	362
11.6	ฟังก์ชันเอรี	370
11.7	ฟังก์ชันเลอจองดร์	373
11.8	อินทิกรัลพิเศษ	378
11.9	บทสรุป	382
	แบบฝึกหัด	383
บรรณานุกรม		393
ดรรชนี		395
ประวัติผู้เขียน		403

บทที่ 1

คณิตศาสตร์สัญลักษณ์ ด้วยซอฟต์แวร์

1.1 บทนำ

เป็นที่ทราบกันดีว่าพื้นฐานของการวิเคราะห์งานทางวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ในปัจจุบันล้วนตั้งอยู่บนความเข้าใจในคณิตศาสตร์ จึงเป็นเหตุให้นักศึกษาตามสถาบันการศึกษาถูกบังคับให้เรียนวิชาพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ เช่น วิชาแคลคูลัส (calculus) วิชาสมการเชิงอนุพันธ์ (differential equations) รวมทั้งวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน วิชาเหล่านี้อธิบายพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ที่จำเป็นเพื่อใช้แก้ปัญหาในระดับสูงขึ้นไป การศึกษาพื้นฐานทางคณิตศาสตร์เริ่มตั้งแต่การทำความรู้จักฟังก์ชัน (function) ในรูปแบบต่าง ๆ การหาค่าลิมิต (limit) ของฟังก์ชันเหล่านี้ การหาอนุพันธ์ (differentiation) การอินทิเกรต (integration) ฯลฯ ซึ่งต่างมีความซับซ้อนและจำเพาะในตัวเอง เป็นผลให้นักศึกษาต้องท่องจำเพื่อเตรียมตัวสอบ แต่ส่วนใหญ่ก็มักลืมวิธีการเหล่านี้หลังจากการสอบได้เสร็จสิ้นไปแล้ว นอกเหนือไปจากนั้น ความซับซ้อนและจำเพาะในวิธีการเหล่านี้ทำให้นักศึกษาจำนวนไม่น้อยไม่ได้ให้ความสนใจในการเรียนรู้เท่าที่ควร เพราะไม่เห็นความสำคัญของการนำความรู้ทางคณิตศาสตร์เหล่านี้เพื่อไปใช้งานได้จริง

ในการศึกษาพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ดังอธิบายมาข้างต้นนี้ นักคณิตศาสตร์ (mathematicians) มักลงลึกไปในรายละเอียดด้วยการทำความเข้าใจเพื่อการประติสัมพันธ์ต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นเป็นตอน ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในรายละเอียดอย่างชัดเจน ในขณะที่นักวิทยาศาสตร์ (scientists) และวิศวกร (engineers) ต้องการผลลัพธ์ขั้นสุดท้ายออกมาเป็นสมการ แล้วนำสมการนั้นมาพล็อตเพื่อศึกษาถึงปรากฏการณ์ของผลลัพธ์ที่ประติสัมพันธ์ได้โดยไม่สนใจในรายละเอียดของกระบวนการในช่วงของการประติสัมพันธ์เหล่านี้เท่าใดนัก ดังนั้น หากมีซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ (computer software) ที่ช่วยประติสัมพันธ์เหล่านี้ให้ได้ ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนกลุ่มหลังนี้ได้เป็นอย่างมากทีเดียว

ทุกวันนี้ มีซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์จำนวนไม่น้อยซึ่งใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ในงานทางวิทยาศาสตร์และวิศวกรรมโดยให้ผลลัพธ์ออกมาเป็นตัวเลข ซอฟต์แวร์เหล่านี้ใช้วิธีเชิงตัวเลข (numerical methods) เพื่อแก้สมการทางพีชคณิต การหาค่าอนุพันธ์ การอินทิเกรตฟังก์ชัน การแก้สมการเชิงอนุพันธ์ ฯลฯ ก่อให้เกิดวิชาหลากหลายที่เรียนกันตามสถาบันการศึกษาทั่วไป เช่น หากเราต้องการอินทิเกรต

$$\int_0^3 x^2 dx$$

เราสามารถใช้ซอฟต์แวร์เชิงตัวเลขเพื่อหาค่าผลลัพธ์ออกมาเป็นตัวเลขที่มีค่าเท่ากับ 9 ได้โดยง่าย ในแนวคิดที่คล้ายกัน หากมีซอฟต์แวร์ที่สามารถให้ผลลัพธ์ออกมาเป็นสัญลักษณ์ (symbolic) ได้โดยตรงบนหน้าจอคอมพิวเตอร์ เช่น

$$\int x^2 dx = \frac{x^3}{3}$$

ก็จะก่อให้เกิดความสะดวกในการเรียนวิชาแคลคูลัสได้เป็นอย่างมากเช่นกัน

แนวความคิดการหาผลลัพธ์ในรูปแบบของคณิตศาสตร์สัญลักษณ์ (symbolic mathematics) เกิดขึ้นในช่วงประมาณ พ.ศ. 2520 ผู้เขียนยังจำได้ว่าเคยใช้ซอฟต์แวร์ MACSYMA (Mac Symbolic Manipulation Program) ประติสัมพันธ์ที่สถาบันเทคโนโลยีแมสซาชูเซตส์ (Massachusetts Institute of Technology, MIT) ซึ่งสามารถให้ผลลัพธ์เป็นตัวอักษร (แทนที่จะเป็นตัวเลข) ทำให้เกิดความแปลกใจเป็นอย่างมากในยุคนั้น

1.2 การแก้สมการคณิตศาสตร์ด้วยซอฟต์แวร์

ในการเรียนวิชาแคลคูลัส เราจำเป็นต้องจำสูตรหลากหลายเพื่อใช้หาค่าอนุพันธ์และค่าอินทิเกรตของฟังก์ชัน หากเราจำสูตรต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องและดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอนด้วยความระมัดระวัง เราจะได้ผลลัพธ์ที่ถูกต้อง ดังตัวอย่างต่าง ๆ ต่อไปนี้

ตัวอย่าง จงหาค่าอนุพันธ์อันดับสองของฟังก์ชัน

$$f = \frac{x}{3 - 4\cos x}$$

วิธีการทั่วไปเพื่อหาค่าอนุพันธ์อันดับสองของฟังก์ชันนี้ เราจำเป็นต้องประยุกต์สูตรการหาค่าอนุพันธ์ที่เหมาะสม แล้วดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอนโดยหาค่าอนุพันธ์อันดับหนึ่งของฟังก์ชันนี้ก่อน แล้วดำเนินการซ้ำอีกครั้งเพื่อหาค่าอนุพันธ์อันดับสอง ก่อให้เกิดผลลัพธ์ ดังนี้

$$\frac{d^2 f}{dx^2} = \frac{16x \cos^2 x + 4 \cos x (3x - 8 \sin x) - 32x + 24 \sin x}{(4 \cos x - 3)^3}$$

ผลลัพธ์ข้างต้นนี้สามารถหาด้วยการใช้ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์เชิงสัญลักษณ์ (symbolic computer software) ได้โดยง่ายในระยะเวลาอันสั้น ยิ่งไปกว่านั้น หากเราต้องการหาค่าอนุพันธ์อันดับสูงขึ้นไปของฟังก์ชันนี้ เช่น อันดับที่ 10 เป็นต้น ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์เหล่านี้ก็สามารถหาผลลัพธ์ให้ได้โดยง่ายในระยะเวลาอันสั้นอย่างไม่มีข้อผิดพลาด

ตัวอย่าง จงหาค่าอนุพันธ์ของฟังก์ชันที่มีความซับซ้อน

$$g = \frac{x \tan x - 3 \tan x - 21x^3 + 7x^4}{x^3 - 3x^2 + 6x - 18}$$

ค่าอนุพันธ์อันดับหนึ่งสามารถหาได้โดยง่ายด้วยการใช้ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์เชิงสัญลักษณ์ ก่อให้เกิดผลลัพธ์ คือ

$$\frac{dg}{dx} = -\frac{2x \tan x + 504}{(x^2 + 6)^2} + \frac{\tan^2 x + 43}{x^2 + 6} + 7$$

และค่าอนุพันธ์อันดับสองของฟังก์ชันนี้ คือ

$$\frac{d^2 g}{dx^2} = \frac{2016x - 48 \tan x}{(x^2 + 6)^3} - \frac{4x \tan^2 x - 6 \tan x + 88x}{(x^2 + 6)^2} + \frac{2 \tan x (\tan^2 x + 1)}{x^2 + 6}$$

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นและมีความซับซ้อนเช่นนี้สามารถผลิตพลาดได้ง่ายหากทำด้วยมือแบบที่เราคุ้นเคยกันในชั้นเรียน

ตัวอย่าง กระบวนการอินทิเกรตเป็นอีกแขนงหนึ่งในการเรียนวิชาแคลคูลัสที่ทำให้ผู้ศึกษาเกิดความไม่สบายใจเพราะต้องจำสูตรและเทคนิคหลาย ๆ อย่าง อีกทั้งไม่เห็นถึงความสำคัญของผลลัพธ์ที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในงานชนิดใดได้บ้าง ดังตัวอย่างเช่น

$$\int \frac{dx}{x^2+9} = \frac{1}{3} \tan^{-1}\left(\frac{x}{3}\right)$$

หรืออีกหนึ่งตัวอย่างที่มีความซับซ้อนมากขึ้นไปอีก เช่น

$$\int_1^2 \frac{x dx}{(x+1)(2x-1)} = \frac{1}{2} \ln(3) - \frac{1}{3} \ln(2)$$

ผลลัพธ์ของการอินทิเกรตข้างต้นนี้สามารถหาได้โดยสะดวกด้วยการใช้ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์เชิงสัญลักษณ์ในปัจจุบันเช่นกัน ดังนั้นเราจึงสามารถใช้ผลลัพธ์จากซอฟต์แวร์นี้เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการทำด้วยมือได้ทันที

ตัวอย่าง ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์เชิงสัญลักษณ์ยังช่วยแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์อื่น ๆ ที่บุคคลทั่วไปอาจใช้เวลาานกว่าจะได้มาซึ่งผลลัพธ์ที่ถูกต้อง เช่น หากต้องการแฟกเตอร์ (factor) ฟังก์ชัน

$$h = x^4 + 26x^3 - 212x^2 - 1578x + 5859$$

เราสามารถใส่ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ทำให้ได้ ก่อให้เกิดผลลัพธ์

$$h = (x+7)(x-9)(x-3)(x+31)$$

โดยใช้เวลาในการทำเพียงไม่ถึงหนึ่งวินาที

ตัวอย่าง วิชาแก้สมการเชิงอนุพันธ์เป็นอีกวิชาหนึ่งที่เปรียบเสมือนยาขมสำหรับผู้เรียนจำนวนไม่น้อย เพราะต้องจดจำเทคนิคและกระบวนการจำเพาะเพื่อใช้แก้สมการเชิงอนุพันธ์ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น

$$\frac{dy}{dx} + y = 5$$

ผลเฉลยของสมการเชิงอนุพันธ์อันดับหนึ่งข้างต้นนี้ คือ

$$y(x) = Ce^{-x} + 5$$

โดย C เป็นค่าคงตัว ซึ่งสามารถหาต่อไปได้จากเงื่อนไขเริ่มต้นของปัญหาที่กำหนดมาให้

หากสมการที่กำหนดมาให้มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เช่น อยู่ในรูปแบบของสมการเชิงอนุพันธ์อันดับสอง

$$\frac{d^2y}{dx^2} + 4\frac{dy}{dx} + 3y = 0$$

ผลเฉลยของสมการเชิงอนุพันธ์อันดับสองนี้ คือ

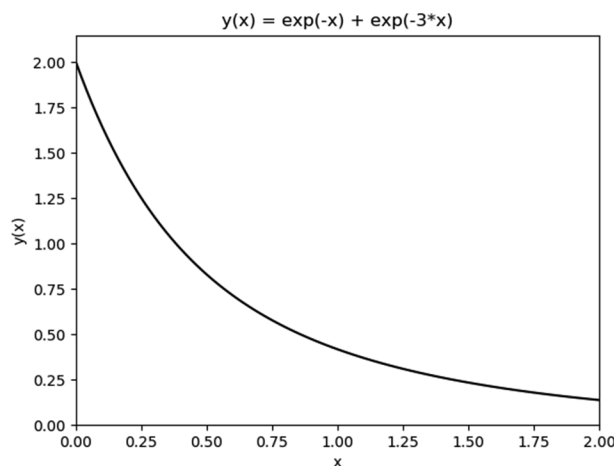
$$y(x) = C_1 e^{-x} + C_2 e^{-3x}$$

โดย C_1 และ C_2 เป็นค่าคงตัวซึ่งสามารถหาต่อไปได้จากเงื่อนไขเริ่มต้นของปัญหาลักษณะที่กำหนดมาให้เหมือนกัน

ผลเฉลยของสมการเชิงอนุพันธ์ต่าง ๆ เหล่านี้ สามารถหาได้ทันทีโดยง่ายด้วยการใช้ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์เชิงสัญลักษณ์ อีกทั้งยังสามารถพล็อตได้โดยตรงบนหน้าจอคอมพิวเตอร์ ช่วยทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจในความหมายของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากผลเฉลยเหล่านี้ เช่น หาก $C_1 = C_2 = 1$ แล้ว ผลเฉลยของสมการเชิงอนุพันธ์อันดับสองข้างต้นนี้ ก็คือ

$$y(x) = e^{-x} + e^{-3x}$$

ซึ่งมีลักษณะการกระจายไปตาม x ดังแสดงในรูป

1.3 ความเป็นมาและศักยภาพของไพธอน

ไพธอน (Python) เป็นซอฟต์แวร์ที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เพราะมีศักยภาพด้านคณิตศาสตร์และการคำนวณอยู่ในระดับสูง เป็นซอฟต์แวร์ที่ใช้งานได้สะดวก และที่สำคัญที่สุด คือ ผู้ใช้สามารถดาวน์โหลด (download) มาใช้งานได้ฟรี ในขณะที่การใช้ซอฟต์แวร์อื่น ๆ นั้นมีค่าใช้จ่าย เช่น ซอฟต์แวร์แมทแล็บ (MATLAB) แมทมาทิกา (Mathematica) เมเปิล (Maple) เป็นต้น

ซอฟต์แวร์ต่าง ๆ ข้างต้นนี้ล้วนเป็นที่นิยมใช้กันเพราะบรรจุโมดูล (module) สำเร็จรูปที่สามารถให้ผลลัพธ์ได้ทันทีโดยที่ผู้ใช้ไม่ต้องเขียนโปรแกรมย่อย (subroutine) เหมือนดังที่เคยทำกันมาในอดีต โมดูลสำเร็จรูปต่าง ๆ เหล่านี้มีประโยชน์สำหรับการเรียนรู้คณิตศาสตร์และการคำนวณ เช่น โมดูลเพื่อหาผลลัพธ์ทั่วไป (general solution) ของสมการเชิงอนุพันธ์ (differential equation) โมดูลเพื่อการอินทิเกรตฟังก์ชันที่กำหนดให้ออกมาในรูปแบบของสัญลักษณ์ (symbolic) หรือตัวเลข (numbers) รวมไปถึงการแก้ระบบสมการทางพีชคณิต (algebraic equations) ที่จำเป็นต้องใช้เพื่อหาผลลัพธ์ของงานทางคณิตศาสตร์และวิศวกรรมในปัจจุบัน

ซอฟต์แวร์ไพธอน (Python) ได้ถูกประดิษฐ์โดย Guido Van Rossum ในสถาบันวิจัยด้านคณิตศาสตร์และการคำนวณ ประเทศเนเธอร์แลนด์ในช่วง ค.ศ. 1980 จากนั้นเริ่มเป็นที่รู้จักและใช้กันมากขึ้น ได้รับการพัฒนาจนกลายเป็นรุ่น Python 2 และ Python 3 ใน ค.ศ. 2000 และ ค.ศ. 2008 ตามลำดับ ในปัจจุบัน Python 3 ได้นำมาใช้กันอย่างแพร่หลายทั้งในด้านวิชาการ การวิจัยและพัฒนา ไปจนถึงการประยุกต์ใช้ในภาคอุตสาหกรรม

ซอฟต์แวร์ไพธอนสามารถดาวน์โหลดนำมาใช้ได้ฟรีโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายจากเว็บไซต์ <https://www.python.org> การดาวน์โหลดนั้นสามารถทำได้โดยง่ายตามขั้นตอนที่แนะนำในเว็บไซต์นั้น

การใช้งานซอฟต์แวร์ไพธอนหลังจากติดตั้งสำเร็จบนเครื่องคอมพิวเตอร์แล้ว แบ่งออกเป็น 2 โหมด (mode) คือ (1) โหมดใช้งานโดยตรง (interactive mode) และ (2) โหมดสคริปต์ (script mode) กล่าวคือ ผู้ใช้รวมคำสั่งขึ้นเป็นไฟล์สคริปต์แล้วให้

ไพธอนคำนวณรวดเร็วเลยได้ คล้ายกับการใช้โปรแกรมย่อย (subroutine) หรือฟังก์ชันย่อย (function routine) ในภาษาอื่น ๆ

อนึ่ง ในปัจจุบันมีผู้แต่งเชลล์ไพธอน (python shell) หลากหลายในรูปแบบแตกต่างกัน ทำให้การใช้ซอฟต์แวร์ไพธอนบนวินโดวส์ (windows) เป็นไปได้โดยสะดวก และได้ผลลัพธ์ปรากฏบนหน้าจอคอมพิวเตอร์ที่มีความสวยงามมากยิ่งขึ้น เชลล์ไพธอนประกอบไปด้วย IDLE (Integrated DeveLopment Environment), Notepad, PyCharm, Anaconda เป็นต้น

หากผู้ใช้โดยเคยสัมผัสการใช้ซอฟต์แวร์แมทแลบ (MATLAB) มาก่อน จะพบว่าซอฟต์แวร์ไพธอนและแมทแลบมีความคล้ายคลึงกันมากทีเดียว ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการเขียนโปรแกรมหรือการใช้งานแพ็คเกจ (package) สำเร็จรูปเพื่อการหาผลลัพธ์และการพล็อตกราฟ แมทแลบมีแพ็คเกจสำเร็จรูปเหล่านี้ฝังตัวในซอฟต์แวร์เรียบร้อยแล้ว ผู้ใช้เพียงเรียกชื่อแพ็คเกจเพื่อนำมาใช้งานได้เลย ในขณะที่ไพธอนไม่มีแพ็คเกจเหล่านี้และต้องเรียกใช้แพ็คเกจที่คล้ายคลึงกันจากภายนอก จึงทำให้การใช้งานอาจซับซ้อนขึ้นมาอีกเล็กน้อย แพ็คเกจเหล่านี้ที่สำคัญ ๆ สำหรับการศึกษาคณิตศาสตร์และการคำนวณประกอบไปด้วย: (1) numpy เป็นอัลกอริทึม (algorithm) เชิงตัวเลข, (2) math เป็นฟังก์ชันมาตรฐานทางคณิตศาสตร์, (3) sympy เป็นแพ็คเกจที่เกี่ยวข้องกับคณิตศาสตร์สัญลักษณ์ (symbolic mathematics), (4) matplotlib เป็นแพ็คเกจเพื่อพล็อตกราฟใน 2 และ 3 มิติ เป็นต้น ผู้ใช้ต้องดาวน์โหลดและติดตั้ง (install) แพ็คเกจเหล่านี้บนเครื่องคอมพิวเตอร์ก่อนการใช้งาน ขั้นตอนการดาวน์โหลดและติดตั้งแพ็คเกจต่าง ๆ สามารถทำได้โดยสะดวกจากคำแนะนำในเว็บไซต์เหล่านั้น

หนังสือเล่มนี้เน้นการใช้ไพธอนเพื่อแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์ด้วยการใช้สัญลักษณ์ โดยอธิบายเนื้อหาของแคลคูลัสและสมการเชิงอนุพันธ์ วิธีการนำเสนอจึงแสดงขั้นตอนที่เรียนกันในชั้นเรียนก่อนประยุกต์ใช้ไพธอนเพื่อแก้ปัญหาเดียวกัน ผู้ศึกษาจึงได้รับความรู้พื้นฐานที่มาของการได้มาซึ่งผลลัพธ์ และในขณะเดียวกันก็จะเห็นประโยชน์ของการใช้ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ในปัจจุบันที่สามารถหาผลลัพธ์เช่นเดียวกันได้อย่างถูกต้อง สะดวกและรวดเร็ว

1.4 พื้นฐานไพธอนที่จำเป็น

ไพธอนเป็นซอฟต์แวร์ที่มีศักยภาพสูงทำงานได้หลากหลายประกอบไปด้วยคำสั่ง (commands) กฎและระเบียบวิธีใช้งานเป็นจำนวนมาก รายละเอียดต่าง ๆ เหล่านี้ได้นำเสนอในหนังสือ “ไพธอนสำหรับคณิตศาสตร์และการคำนวณ (Python for Mathematics and Computations)” ซึ่งเขียนขึ้นโดยผู้แต่งเช่นกัน ผู้อ่านสามารถศึกษาค้นคว้าการใช้คำสั่งเพื่อการคำนวณ การพล็อตกราฟ รวมทั้งเทคนิคการใช้งานอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากได้จากหนังสือเล่มนั้น แต่เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เน้นการใช้คณิตศาสตร์สัญลักษณ์ ดังนั้นจึงขอแนะนำเสนอเฉพาะคำสั่ง กฎและระเบียบเท่าที่จำเป็น ดังต่อไปนี้

ไพธอนบรรจุแพ็คเกจต่าง ๆ ซึ่งมีชื่อเฉพาะสำหรับค่าที่ใช้งานกันอยู่เสมอ เช่น

- `I` ใช้แทนค่าหน่วยจินตภาพ (imaginary unit) ซึ่งมีค่าเท่ากับ $\sqrt{-1}$
- `inf` ใช้แทนค่าอนันต์ (infinity) ซึ่งก็คือ $+\infty$ ส่วนค่า $-\infty$ นั้นแทนด้วย `-inf`
- `nan` แทนตัวเลขที่หาค่าไม่ได้ (not a number) เช่น `0/0` หรือ `inf/inf` เป็นต้น
- `eps` แทนค่าความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ ซึ่งก็คือ $2.22044604925 \times 10^{-16}$
- `pi` แทนค่าไพ (π) ไพธอนสามารถแสดงค่า π ได้จนถึงจุดทศนิยม n ตำแหน่ง ด้วยการใช้คำสั่ง `sym.pi.evalf(n)` โดย n แทนตัวแปรที่ต้องการแสดงตัวเลข เช่น หากเราต้องการแสดงค่า π ด้วยจุดทศนิยม 200 ตำแหน่ง เราก็พิมพ์ว่า

```
>>> import sympy as sym
>>> sym.pi.evalf(200)
3.1415926535897932384626433832795028841971693993751058209749
445923078164062862089986280348253421170679821480865132823066
470938446095505822317253594081284811174502841027019385211055
596446229489549303820
```

หรือหากเราต้องการหาค่ารากที่สองของ 2 ด้วยจุดทศนิยม 30 ตำแหน่ง เราก็พิมพ์ว่า

```
>>> sym.N(2**(1/2), 30)
1.41421356237309514547462185874
```

เป็นต้น

คำสั่ง `symbols` ในแพ็คเกจ `sympy` ใช้เพื่อกำหนดตัวแปรให้เป็นสัญลักษณ์ เช่น หากเรามีสมการ

$$u = 2x - 7y + t^2$$

และเราต้องการกำหนด x, y และ t เป็นตัวแปรด้วยกันทั้งหมด เราก็พิมพ์ว่า

```
>>> x, y, t = sym.symbols('x y t')
>>> u = 2*x - 7*y + t**2
>>> u
t**2 + 2*x - 7*y
```

เป็นต้น

ในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์สัญลักษณ์ สมการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมักเป็นสมการทางพีชคณิตที่มีความซับซ้อน ดังนั้น การกระจายและการจัดรวมพจน์ต่าง ๆ เข้าด้วยกันให้เป็นระเบียบจะช่วยให้สมการทางพีชคณิตนั้นดูง่ายขึ้น แพ็กเกจ `sympy` ในไพธอนมีหลายคำสั่งที่ช่วยจัดการสิ่งเหล่านี้ คำสั่งที่สำคัญ ๆ และเป็นประโยชน์ต่อการทำคณิตศาสตร์สัญลักษณ์มีดังต่อไปนี้

คำสั่ง `expand` ทำการกระจายพจน์แล้วรวมพจน์ที่กำลังเหมือนกันเข้าด้วยกัน

เช่น

$$f = (x+5)(x-3)$$

```
>>> x = sym.symbols('x')
>>> f = (x+5)*(x-3)
>>> expr = sym.expand(f)
>>> expr
x**2 + 2*x - 15
```

ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนี้ ก็คือ

$$f = x^2 + 2x - 15$$

หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

$$g = \cos(x+y)$$

```
>>> x, y = sym.symbols('x y')
>>> g = sym.expand(sym.cos(x+y), trig=True)
>>> g
-sin(x)*sin(y) + cos(x)*cos(y)
```

ซึ่งก็คือ

$$g = \cos x \cos y - \sin x \sin y$$

คำสั่ง `factor` ใช้แฟกเตอร์ฟังก์ชันออกมาเป็นผลคูณทำให้ดูง่ายขึ้น เช่น

$$h = 6x^3 + 11x^2 - 16x - 21$$

```
>>> x = sym.symbols('x')
>>> h = sym.factor(6*x**3 + 11*x**2 - 16*x - 21)
>>> h
(x + 1)*(2*x - 3)*(3*x + 7)
```

ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากการแฟกเตอร์ฟังก์ชันนี้ ก็คือ

$$h = (x+1)(2x-3)(3x+7)$$

คำสั่ง `simplify` ช่วยทำให้ฟังก์ชันนั้นลดรูปลงเพื่อให้ดูกระชับและง่ายขึ้น เช่น

$$u = \frac{x+2y}{\frac{2}{x} + \frac{1}{y}}$$

```
>>> x, y = sym.symbols('x y')
>>> u = sym.simplify((x + 2*y)/(2/x + 1/y))
>>> u
x*y
```

ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ก็คือ

$$u = xy$$

คำสั่ง `simplify` นี้เป็นคำสั่งที่นิยมใช้มากที่สุดเพราะคำสั่งนี้ผนวกคำสั่งอื่น ๆ เข้าด้วยกัน เช่น

$$v = \frac{2x^5 - 5x^4 + 58x - 145}{2x - 5}$$

```
>>> x = sym.symbols('x')
>>> u = sym.simplify((2*x**5-5*x**4+58*x-145)/(2*x-5))
>>> u
x**4 + 29
```

ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น คือ

$$v = x^4 + 29$$

ไพธอนสามารถพล็อตกราฟในรูปแบบต่าง ๆ ได้หลากหลาย เช่น หากเรามีฟังก์ชัน

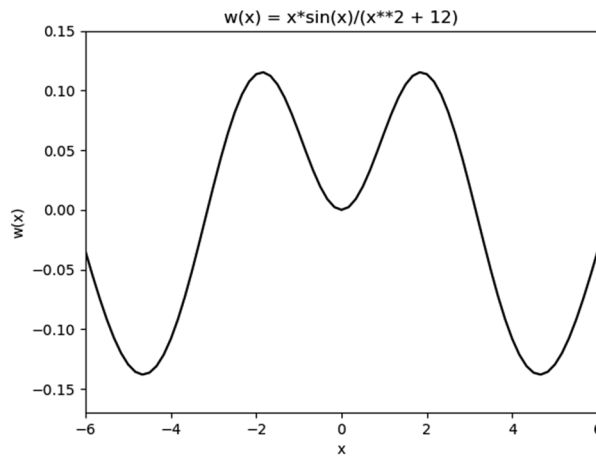
$$w = \frac{x \sin x}{x^2 + 12}$$

หาคำสั่งที่ง่าย ๆ สำหรับสร้าง x - y พล็อตเพื่อพล็อตฟังก์ชัน w นี้ประกอบด้วย


```
import numpy as np
import matplotlib.pyplot as plt
x = np.linspace(-6, 6, 73)
w = x*np.sin(x)/(x**2 + 12)
plt.plot(x, w, 'k')
plt.xlabel('x'); plt.ylabel('w(x)')
plt.xlim(-6, 6); plt.ylim(-0.17, 0.15)
plt.title('w(x) = x*sin(x)/(x**2 + 12)')
plt.show()
```

ก่อให้เกิดพล็อต ดังแสดงในรูป

หากเราต้องการเปลี่ยนเส้นกราฟสีดำไปเป็นสัญลักษณ์ของวงกลม เราก็เพียงเปลี่ยนคำสั่งสำหรับการพล็อตไปเป็น

```
plt.plot(x, w, 'ok')
```

